

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ КОРЕКЦІЙНОЇ РОБОТИ ІЗ УЧНЯМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

Гордіснко Т. В., Демченко Н. М.

ВСТУП

У всесвітній Саламанській декларації (1994) вперше використовують термін «особи, які мають особливі потреби в галузі освіти» і вводять поняття «інклюзивна освіта», що означає включення осіб із порушеннями розвитку, труднощами у навчанні в звичайне освітнє середовище шляхом більш широкого застосування індивідуальних підходів у навчанні¹. Саме таке визначення поняття «діти з особливими освітніми потребами» (далі – ООП) закріплює зміщення акцентів із недоліків, порушень, відхилень від норми розвитку дитини на фіксацію їхніх потреб в особливих умовах, методах і засобах навчання, виховання і розвитку.

Міжнародний стандарт класифікації освіти (ISCED-97 International Standard Classification of Education) пропонує таке визначення осіб із особливими освітніми потребами: «ООП осіб визначаються необхідністю надання додаткових громадських та/або приватних ресурсів для отримання освіти». Цей ресурсний підхід до визначення ООП зводить до учнів із різним спектром труднощів, які виникають при навчанні².

У Міжнародній стандартній класифікації освіти (Генеральна конференція, 36-я сесія, Париж, 2011 рік) зазначається, що освіта для учнів із ООП спрямована на тих, хто з різних причин вимагає додаткової підтримки і застосування адаптованих педагогічних методів роботи з ними для досягнення цілей навчання. Причини можуть бути такими (але не обмежуються цим списком): фізичні та розумові вади, проблеми поведінкового характеру, проблеми розвитку емоційної

---

¹ Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 года. Киев, 2000. Ст. 9. 21 с.

² Колупаева А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їхнього навчання : наук.-метод. посіб. Вид. доповн. та переробл. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. С. 36.

сфери і проблеми соціального характеру³. З огляду на зазначене, дослідження проблем корекційної роботи вчителя із учнями з особливими освітніми проблемами є актуальним.

1. Діти з особливими освітніми потребами як окрема категорія учнів початкової школи

Французький вчений G. Lefrançois запропонував таке визначення ОП: «Особливі потреби – це термін, який використовується стосовно осіб, чия соціальна, фізична або емоційна особливість потребує спеціальної уваги та послуг з метою розвинути свій потенціал»⁴. До них учений відніс осіб, які мають як виняткові здібності або талани, так і дітей із фізичними, психічними, соціальними відмінностями.

Відповідно до зазначеного вище «особливі освітні потреби» необхідно розглядати як потреби, які відрізняються або доповнюють те, що зазвичай надається усім в межах освітнього закладу загального типу. Так, ми розглядаємо «особливі освітні потреби» як опосередковані освітніми відносинами особливі психічні стани індивіда, при яких у процесі освоєння освітньої програми він сприймає брак (і/або надлишок) в об'єктах, необхідних для його функціонування і розвитку при оволодінні знаннями, навичками та компетенціями⁵.

Вітчизняні та зарубіжні вчені В. Бондар, Л. Будяк, Дж. Джонсон, Л. Дубейко, Дж. Ендрюз, А. Колупаєва у своїх дослідженнях визначають, що діти з особливими освітніми потребами навчання – це учні, які потребують додаткових ресурсів, чий освітні потреби виходять за межі певних стандартів. А. Колупаєва стверджує, що поняття «діти з особливими освітніми потребами» об'єднує дітей з інвалідністю, із порушеннями психофізичного розвитку, із незначними порушеннями здоров'я, із соціальними проблемами і обдарованих дітей (рис. 1)⁶.

---

³ Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їхнього навчання : наук.-метод. посіб. Вид. доповн. та переробл. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. С. 30.

⁴ Там само. С. 35.

⁵ Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис. канд. псих. наук: 19.00.08. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 31.

⁶ Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їхнього навчання : наук.-метод. посіб. Вид. доповн. та переробл. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. С. 36.

Рис. 1. Діти з особливими освітніми потребами за А. Колупаєвою

У сучасній науковій теорії спостерігається тенденція, за якої під терміном «діти з особливими освітніми потребами» позначена лише категорія дітей із порушеннями психофізичного розвитку. Це доводить, що неповністю розкривається значення цього поняття. Так, М. Чайковський у своїй праці зазначає, що молодь з особливими освітніми потребами – «це група осіб із фізичними обмеженнями, яка має специфічні соціальні та психологічні риси»⁷.

Н. Софій визначає «осіб з особливими освітніми потребами» як таких, які мають порушення фізичного чи психічного розвитку, у тому числі особи з інвалідністю або інші особи, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою розвитку, навчання, поліпшення стану здоров'я та якості життя, підвищення рівня участі у житті суспільства»⁸.

У Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами зазначено, що діти з особливими освітніми потребами – це «діти сліпі та зі зниженим зором, глухі та зі зниженим слухом, із тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю, діти зі складними вадами розвитку (у тому числі діти з розладами аутичного спектру), навчання і виховання яких здійснюється у спеціально створених умовах»⁹.

Загалом вітчизняні та зарубіжні вчені термін «освітня потреба» розглядають як зумовлене соціокультурними детермінантами активної діяльності ставлення суб'єкта до сфери знання, яке є сутнісною

⁷ Чайковський М.С. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи із молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору : автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.05. Старобільськ, 2016. С. 17.

⁸ Софій Н.З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2017. С. 8.

⁹ Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2013 № 607. *Урядовий кур'єр*. 2013. 18 вересня (№ 169). С. 16.

характеристикою його розвитку, самовизначення і самореалізації (М. Буйняк, С. Батенін, Л. Коган, Н. Руткевич, Ю. Хабермас). Змістове і процесуальне значення задоволення освітніх потреб особистості полягає у здобутті знань, умінь, навичок реалізації різних видів діяльності в спеціально організованому освітньому просторі в процесі міжособистісної комунікації¹⁰.

За даними психологічних досліджень (Л. Артемова, О. Кононко, В. Котирло, Ю. Приходько, Т. Репіна, Д. Ельконін), дитяча популяція здебільшого має нормальні, або так звані типологічні показники розвитку. Для учнів молодшого шкільного віку вони визначаються загальною готовністю дитини до шкільного навчання згідно з такими параметрами: свідомо підпорядковувати свої дії загальноприйнятими правилами; орієнтуватися у заданій системі вимог; уважно слухати і швидко виконувати завдання, які пропонують, в усній формі; самостійно виконувати завдання за зразком, який сприймається візуально¹¹. Іншими словами, у дитини повинен бути сформований певний рівень фізичного, психічного і особистісного розвитку, показники якого для більшості молодших школярів є типовими, що і визначає умовну норму.

До показників умовної норми розвитку дітей належать індивідуальні відмінності (психологічні риси), які відрізняють одну дитину від іншої і залежать від здібностей, умов життя і виховання дитини; а також вроджені особливості, до яких відносять показники вищої нервової діяльності: темперамент, характер і природні задатки, що безпосередньо впливають на динаміку психічних процесів, дій, навчання, діяльності та спілкування¹².

В. Бех, М. Савчин, Л. Терлецька стверджують, що вікові та індивідуальні особливості молодших школярів формують провідні освітні потреби дитини: у пізнанні, спілкуванні, дружбі, суспільно значущій діяльності, русі, усвідомленні та контролі своїх емоційних станів, диференціації власних почуттів, формуванні Я-концепції та рефлексії¹³.

---

¹⁰ Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис. канд. псих. наук: 19.00.08. Кам'янець-Подільський, 2019. С. 28.

¹¹ Демченко І.І. Діти с особыми образовательными потребностями в инклюзивной начальной школе. Концепт. 2015. № 08 (август). URL: <http://www.e-koncept.ru/2015/15298.htm> (дата звернення: 17.08.2020).

¹² Там само.

¹³ Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 года. Киев, 2000. Ст. 9. 21 с.

Знання про індивідуально-типологічні особливості молодших школярів є передумовою для організації ефективного освітнього процесу, вибору правильних технологій і методів навчання. Кожна категорія дітей із ООП має специфічні психолого-педагогічні характеристики, які необхідно враховувати при визначенні стратегії і тактики надання освітніх послуг в інклюзивній початковій школі. Врахування індивідуальних особливостей контингенту учнів молодшого шкільного віку дає змогу уточнити етимологію поняття «діти з особливими освітніми потребами». Цей термін використовується для характеристики учнів із різним рівнем психофізичного розвитку (із затриманим, прискореним і наближеним до норми), залучених до спільного навчально-виховного процесу з однолітками із типологічним розвитком, що здійснюється диференційовано за стандартними та індивідуальними програмами відповідно до можливостей дитини за умови кваліфікованої спеціалізованої корекційної допомоги.

Оскільки у Державному стандарті початкової загальної освіти для дітей із ООП термін «діти з особливими освітніми потребами» вжито у значенні осіб, які мають обмежені можливості у здоров'ї, то головну увагу у дослідженні ми зосереджуємо на учнях із ОМЗ.

2. Особливості організації навчання в інклюзивному класі

Нині інклюзивну освіту розглядають як один зі стратегічних напрямів розвитку системи освіти. У статті 53 Конституції України, Законах «Про освіту», «Про основи соціальної захищеності інвалідів України», «Про охорону дитинства» засвідчено право інтеграції дорослих і дітей з особливостями розвитку та створення для них відповідних соціально-економічних умов.

Діюча в Україні система спеціальних навчально-виховних закладів має чітку і диференційовану систему закладів восьми типів для кожної категорії дітей, які мають особливості психофізичного розвитку (глухих, тих, які погано чують, сліпих, слабозорих, дітей із порушеннями опорно-рухової сфери, затримкою психічного розвитку, обмеженими розумовими можливостями, мовленнєвими вадами). Одним із перспективних напрямів реформування спеціальної освіти цих категорій дітей є їхнє інтегроване навчання в загальноосвітніх закладах¹⁴.

А. Колупаєва зазначає, що серед комплексу умов, що визначають ефективність інклюзивної освіти, особливе місце займає пошук і апробація інноваційних моделей організації спільного навчання, нових

---

¹⁴ Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їхнього навчання : наук.-метод. посіб. Вид. доповн. та переробл. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. С. 27.

форм і способів організації навчання. У зв'язку з цим існує необхідність в аргументованому вивченні не лише феноменології інклюзії, а й її організаційно-методичних підстав. Це дозволить фахівцям планово, поетапно впроваджувати інклюзивне навчання, перетворювати освітній простір, щоб відповідати вимогам часу, очікуванням батьків і школярів¹⁵.

У зв'язку з тим, що інклюзивна освіта, а також термін «інклюзія» у вітчизняному професійному співтоваристві з'явився порівняно недавно, насамперед необхідно розглянути сутність поняття «інклюзивна освіта». Часто це поняття ототожнюють із поняттям «інтегрована освіта» в силу того, що до цих пір не склалося однозначного розуміння відмінностей вказаних термінів. У літературі зустрічається їхнє синонімічне використання, що не зовсім правильно. Прокоментуємо деякі позиції доцільного трактування поняття «інклюзивної освіти»¹⁶.

Інклюзія (від лат. include – роблю висновок, включаю) – включення дітей з обмеженими можливостями здоров'я (далі – ОМЗ) у звичайні групи або класи загальноосвітніх установ (дитячі садки, школи). Інклюзія передбачає вирішення проблеми освіти дітей з обмеженими можливостями за рахунок адаптації освітнього простору, шкільного середовища до потреб кожної дитини, включаючи реформування освітнього процесу: перепланування навчальних приміщень так, щоб вони відповідали потребам усіх без винятку дітей; необхідні засоби навчання відповідно до типу відхилення розвитку дитини, психологічну та методичну готовність учителів¹⁷.

На думку А. Колупаєвої, «інклюзивна освіта – це система освітніх послуг з урахуванням принципу забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього закладу»; а інклюзивне навчання – «гнучка, індивідуалізована система навчання дітей із особливостями психофізичного розвитку в умовах масової загальноосвітньої школи за місцем проживання»¹⁸. Дослідниця визначає такі переваги інклюзивної освіти для учнів із ООП: покращує навчальні досягнення; створює можливості для навчання в природному учнівському колективі,

---

¹⁵ Там само. С. 25.

¹⁶ Теорія і практика інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / Упорядник Бондар К. М., 2-ге вид., доп. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. С. 23.

¹⁷ Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їхнього навчання : наук.-метод. посіб. Вид. доповн. та переробл. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. С. 8.

¹⁸ Там само. С. 8–9.

формує комунікативні, соціальні й академічні навички; підвищує самооцінку; сприяє соціалізації школярів із ООП.

Згідно з «Методичними рекомендаціями щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти у 2019-2020 н.р.» організація інклюзивного навчання в інклюзивних класах здійснюється командою психолого-педагогічного супроводу дитини, яка протягом 2 тижнів створює індивідуальну програму її розвитку (далі – ІПР), визначає способи адаптації освітнього середовища, навчальні матеріали відповідно до її потенційних можливостей¹⁹.

Психолого-педагогічні та корекційно-розвиткові заняття у такому класі здійснюються в індивідуальній та груповій формах штатні працівники закладу (у тому числі вчителі-дефектологи), а також фахівці інклюзивно-ресурсних центрів (далі – ІРЦ), навчально-реабілітаційних центрів, логопеди. Вчителі та асистенти вчителів, які працюють в інклюзивних класах, повинні забезпечувати сприятливу гуманну атмосферу міжособистісної взаємодії, у якій кожен учень незалежно від своїх можливостей прагнутиме до досліджень, пошуку, творчості, що сприятиме успішному навчанню і розвитку²⁰.

Зміна структури заняття, плану і логіки, зв'язок планів і послідовність включення дітей, вправи за наростаючою складністю – умови успішності всіх учнів, отже, і інклюзивної освіти. У конспекті уроку (заняття) окремо повинен бути відображений план діяльності на уроці (занятті) для дитини з особливими освітніми потребами. Вчитель може по-різному підходити до вирішення цієї проблеми: складати окремо плани для всього класу і для дитини з особливими освітніми потребами; зробити загальний план із включенням у нього блоків завдань для кожної дитини, яка потребує індивідуального підходу, додаткової уваги²¹.

Форми можуть бути різними, головне – відобразити під час уроку (заняття) траєкторію діяльності дитини з особливими освітніми потребами в класі дітей «норми». Кожен етап уроку необхідно фіксувати, орієнтуючи учнів на те, що вони вже зробили і що їм належить ще зробити. Підбиття підсумків стає своєрідним стимулом, який спонукає

---

¹⁹ Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти на 2019-2020 н.р. (додаток до листа МОН від 05.08.2019). URL: http://ru.osvita.ua/doc/files/news/652/65296/recomendations_inc.pdf (дата звернення: 06.08.2020).

²⁰ Теорія і практика інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / Упорядник Бондар К. М., 2-ге вид., доп. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. С. 69.

²¹ Особливості роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДЛ інклюзивної освіти. / Упор. Савчук Л.О., Юхимець І.В. Рівне : РОППО, 2013. С. 8.

учня до включення у більш складні види діяльності. Особливо цей аспект важливий для дитини з особливими освітніми потребами²².

Методи і прийоми вчителя – це засоби, за допомогою яких він домагається вирішення завдань уроку або заняття. Їх слід вмільо відбирати і використовувати. Комбінувати або міняти засоби і методи потрібно так, щоб при цьому відбувалася зміна видів діяльності учнів, щоб змінювався домінантний аналізатор, щоб під час роботи було задіяно якомога більше аналізаторів: слух, зір, моторика, пам'ять і логічне мислення в процесі сприйняття матеріалу. Врахування особливостей учнів передбачає співвіднесення не лише форми і змісту уроку, його методів і прийомів проведення, а й особистісний, а не нормативний характер оцінки досягнень учня. Працюючи із дітьми з обмеженими можливостями, необхідно враховувати і їхні психологічні особливості²³.

3. Рекомендації з організації роботи із учнями

з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі

В інклюзивному класі у роботі з молодшими школярами із ОМЗ варто враховувати такі рекомендації:

1. При читанні необхідно допомогти дитині відкрити підручник, знайти потрібну сторінку, показати, де будемо читати, під час читання показати, де ми читаємо (діти не можуть утримувати увагу). Такі моменти трапляються в будь-якому класі, але в цьому випадку дитина може, але не хоче з якихось причин стежити за ходом уроку і заслуговує на осуд. В інклюзивну класі діти просто не можуть стежити за ходом уроку, тому їм необхідна допомога²⁴.

2. Під час уроку часто доводиться скорочувати час на виконання завдань (якщо це питання до тексту, то можна обговорити 3, 4 питання, текст також доцільно прочитати неповністю, оскільки діти дуже швидко втомлюються).

3. При відповідях на питання школяру необхідно дати трохи більше часу на обдумування (реакція дітей може бути уповільнена).

4. Письмові роботи, тести займають набагато більше часу (необхідна допомога вчителя – знайти зошит, відкрити зошит, знайти ручку).

---

²² Там само. С. 12.

²³ Особливості роботи із дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДІ інклюзивної освіти. / Упор. Савчук Л.О., Юхимець І.В. Рівне : РОППО, 2013. С. 10.

²⁴ Там само. С. 15.

Рекомендації з формулювання завдань для дітей із ОМЗ:

1. Завдання повинно бути сформульоване як в усному, так і в письмовому вигляді.
2. Завдання має бути коротким, конкретним, одним дієсловом.
3. При формулюванні завдань варто показати кінцевий продукт (кінцевий текст, розв'язання математичної задачі).
4. Під час формулювання завдання вчитель повинен стояти поряд біля дитини.
5. Дати можливість учню закінчити розпочату справу²⁵.

Вчитель – головна дійова особа, але один вчитель у класі, в якому навчається дитина із ОВЗ, не може створити необхідні умови для навчання та розвитку. Найважливіша умова – наявність команди фахівців, які здійснюють корекційно-розвиваючу роботу: вчитель-дефектолог, психолог, логопед та інші фахівці. Саме ця єдина команда і здійснює модифікацію організації освітнього середовища дитини відповідно до реальних її можливостей, створення індивідуального навчального плану і розробки програми розвитку²⁶.

Згідно із розробленою програмою у дитини може бути особистий план відвідування уроків, коли вона працює у класі тільки на окремих заняттях, а решту предметів освоює індивідуально із вчителем. Учню може бути визначена супроводжуюча людина або ж тьютор (асистент), які будуть надавати йому необхідну технічну допомогу²⁷.

Аналіз літератури з проблеми організації навчання школярів із ОМЗ в інклюзивному класі дав змогу дійти висновку, що вчитель повинен здійснювати корекційно-розвивальну роботу з урахуванням типології дітей. У табл. 1 представлені особливості роботи вчителя із дітьми з ООП в умовах інклюзивного класу.

---

²⁵ Особливості роботи із дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДЛ інклюзивної освіти. / Упор. Савчук Л.О., Юхимець І.В. Рівне : РОППО, 2013. С. 10.

²⁶ Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : методичний посібник / під заг. ред. Н.З. Софій. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. С. 10.

²⁷ Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах освіти на 2019-2020 н.р. (додаток до листа МОН від 05.08.2019). URL: http://ru.osvita.ua/doc/files/news/652/65296/recomendations_inc.pdf (дата звернення: 06.08.2020).

Таблиця 1

Особливості роботи вчителя із дітьми з ОМЗ в інклюзивному класі

Група дітей із ОМЗ	Характеристика групи учнів	Особливості роботи вчителя із дітьми з ООП (які мають обмежені можливості здоров'я)
1	2	3
Діти з порушенням органів слуху	До категорії дітей із порушеннями слуху відносяться діти, які мають стійке двостороннє порушення слухової функції, при якому мовне спілкування з оточуючими за допомогою усного мовлення ускладнене (туговухість) або неможливе (глухота). Туговухість – це стійке зниження слуху, що викликає труднощі у сприйнятті мови. Туговухість може бути виражена різною мірою – від невеликого порушення сприйняття шепітної мови до різкого обмеження сприйняття мови розмовної гучності. Дітей із приглухуватістю називають слабчучими дітьми. Глухота – найбільш різкий ступінь ураження слуху, за якого розбірливе сприйняття мовлення стає неможливим. Глухі діти – це діти з глибоким, стійким двостороннім порушенням слуху, яке розвинулося в ранньому дитинстві або вроджене	Корекційно-розвивальна робота із формування навичок слухового сприйняття та формування вимови з формуванням слухо-зорово-тактильного сприйняття мовлення. Адаптація методів навчання. Використання технічних засобів і контроль за їхнім робочим станом (кохlearні імпланти, слухові апарати). Адаптація навчальних приміщень (поліпшення акустичних умов, додаткові засоби звукопідсилення). * За ігнорування особливих потреб виникає підвищена тривожність і недовіра до оточуючих, відокремленість від колективу тих, хто чує, формуються неточні, фрагментарні знання
Діти з порушенням мовлення	До дітей із порушеннями мовлення відносяться діти із психофізичними відхиленнями різного ступеня, що викликають розлади комунікативної і узагальнюючої (пізнавальної) функції мови. Від інших категорій дітей з особливими потребами їх відрізняють нормальний біологічний слух, зір і повноцінні передумови інтелектуального розвитку. Виділення цих ознак необхідне для відмежування від мовних порушень, що спостерігаються у дітей із олігофренією, затримкою психічного розвитку, сліпих і слабозорих, слабчучих, дітей із РДА (ранній дитячий аутизм). Такі учні легко піддаються навчанню, оскільки у них формуються логічні процеси аналізу та синтезу, вони орієнтуються в наочному матеріалі та вміють комунікувати, при цьому компенсують недостатність мовних засобів жестами, мімікою	Корекційно-розвивальна робота із розвитку мовлення: спрощення мовних інструкцій, пояснень і звернень; залучення наочності; залучення учнів до активного використання у мовленні жестів; адаптація навчального матеріалу; регламент для осмислення завдань триваліший, ніж у звичайних дітей; перевага немовних методів перевірки знань. * За ігнорування особливих потреб може виникати уникнення контактів, дратівливість, негативізм, низька мотивація до навчання

Продовження таблиці 1

1	2	3
Діти із затримкою у розвитку	Затримка психічного розвитку розглядається як варіант психічного дизонтогенезу, до якого відносяться як випадки уповільненого психічного розвитку («затримка темпу психічного розвитку»), так і відносно стійкі стани незрілості емоційно-вольової сфери та інтелектуальної недостатності. Такі учні характеризуються низьким самоконтролем у діяльності, вони слабо утримують увагу на кількох об'єктах, вирізняються низьким рівнем активності протягом уроку, важко переробляють інформацію та часто не можуть відстояти власні погляди на проблему	Організація розвивального середовища: незначне спрощення навчальних завдань; відведення більше часу на обмірковування завдань і їх самостійне виконання; допомога у вигляді повторення завдання та перевірки його розуміння, навідних питань; створення ситуації успіху за найменших старань; запобігання перевтомі. * За ігнорування особливих потреб може виникати невпевненість у собі, плаксивість, негативізм, низька мотивація до навчання
Діти з порушенням зору	У таких школярів є труднощі у просторових уявленнях та орієнтуваннях, у них немає чітких знань про явища оточуючого світу; вони не володіють термінологією	Корекційно-розвивальна робота із формування зорового сприйняття або компенсаторних функцій (тактильне сприйняття): – застосування ТЗН; – додаткове освітлення робочого місця; – дозування зорового навантаження; – пристосування приміщень і території закладу (позначки); – спеціальне навчання користуванню допоміжними приладами; – супровід асистентом дитини (за потреби). <i>*За ігнорування особливих потреб формуються неточні, фрагментарні або формальні знання, які дитина не може застосовувати з певною метою</i>
Діти з фізичними та нейро-моторними порушеннями	У таких школярів розвинені інтелектуальні здібності; формується активне мовлення та словесно-логічне мислення; вони цілеспрямовані та наполегливі, вміють встановлювати контакти з оточенням, проте мають проблеми зі здатністю до швидкого пересування, навичками самообслуговування; формування письма; у них не досить розвинене просторове мислення; вони швидко втомлюються	Корекційно-розвивальна робота: адаптація приміщення та території закладу до проблем із пересуванням; прилаштування робочого місця; використання додаткових засобів для письма та читання, спеціальних зошитів; оптимальний режим навантажень; лікувальна фізкультура; корекційно-розвивальна робота із формування пізнавальних процесів, зокрема просторового сприйняття; корекція супутніх порушень

Для вчителя головна складність на уроці полягає у тому, щоб співвіднести індивідуальні можливості дітей із ОМЗ з необхідністю виконання освітнього стандарту. Планування уроку в інклюзивну класі повинно включати в себе як загальноосвітні завдання (задоволення освітніх потреб в межах державного стандарту), так і корекційно-розвиваючі завдання. До них відносяться:

1. Подолання труднощів у розвитку уваги, всіх її видів і властивостей, визначення компенсаторних можливостей уваги.

2. Корекція труднощів словесно-логічного мислення і розумових процесів аналізу, синтезу, класифікації, узагальнення.

3. Збільшення обсягу пам'яті та визначення її компенсаторних можливостей (визначення провідного виду пам'яті).

4. Розвиток дрібної моторики, статичної і динамічної рухів пальців рук.

5. Розвиток і корекція труднощів зв'язного мовлення, включаючи монологічне і діалогічне мовлення, а також розвиток словника.

6. Створення позитивної мотивації на процес навчання за допомогою похвали, підбадьорювання, допомоги, створення ситуацій успіху та конструктивної критики²⁸.

Розглянемо вимоги до режиму організації уроку в інклюзивну класі. Так, хід уроку залежить від того, наскільки стикаються досліджувані теми в учнів із різними освітніми потребами, як вони засвоїли попередню тему, який етап навчання взято за основу (виклад нового матеріалу, повторення пройденого, контроль знань, вмінь і навичок). Якщо у всіх учнів класу тема загальна, то вивчення матеріалу ведеться фронтально, а діти отримують знання того рівня, який визначається їхньою програмою. Закріплення і відпрацювання отриманих знань, вмінь і навичок будуються на різному дидактичному матеріалі, індивідуально підібраному для кожного учня (картки, вправи з підручника, тексти на дошці).

Якщо вивчається різний програмний матеріал і спільна робота не можлива, у такому випадку урок вибудовується за такою структурою: спочатку вчитель пояснює новий матеріал за типовими державними програмами, а учні з обмеженими можливостями здоров'я у цей час виконують самостійну роботу, спрямовану на закріплення раніше вивченого. Далі для закріплення знову вивченого матеріалу вчитель дає класу самостійну роботу, а з групою учнів, які мають особливості в розвитку, організовує роботу, що передбачає аналіз виконаного завдання, надання індивідуальної допомоги, додаткове пояснення і

---

²⁸ Особливості роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДЛ інклюзивної освіти. / Упор. Савчук Л.О., Юхимець І.В. Рівне : РОІППО, 2013. С. 12.

уточнення, пояснення нового матеріалу. Таке чергування діяльності педагога триває протягом всього уроку²⁹.

За необхідності вчитель може додатково використовувати картки-інструкції, у яких відображений алгоритм дій школяра, наведені різні завдання і вправи. Такий педагогічний прийом використовується як із дітьми зі звичайними психофізичними можливостями, так і з дітьми, які мають обмежені можливості здоров'я залежно від кількості тих чи інших дітей³⁰.

При організації режиму уроку в інклюзивну класі вчитель повинен дотримуватися вимог, які висуваються до роботи із дітьми з ОМЗ:

1. Урок повинен мати чіткий алгоритм. Зважаючи до певного алгоритму, діти стають більш організованими.

Початок уроку: Перший варіант роботи – «особливі» діти працюють за картками на закріплення попередньої теми (у цей час вчитель працює з іншими дітьми, пояснюючи нову тему, яку не можливо пояснити в тому ж режимі і «особливим» дітям). Тут можна запропонувати дітям картки з поняттями попереднього уроку, а діти повинні дати цим поняттям письмову характеристику. При цьому картка може містити слова-підказки або речення з пропущеними словами, щоб дітям було простіше дати визначення поняттю. Також можна використовувати завдання такого характеру: в одному стовпчику даються поняття, в іншому – визначення цих понять (діти стрілочкою повинні вказати, якому поняттю відповідає те чи інше визначення). Після цього можна запропонувати картки із практичними прикладами.

Другий варіант – поки «звичайні» учні працюють за картками на закріплення попередньої теми (тому що вони більш самостійні), вчитель проводить словникову роботу або інші види робіт із «особливими» дітьми зі згадування основних понять, що стосуються теми попереднього уроку. Початок уроку із дітьми з ОМЗ часто має бути побудований на повторенні попереднього матеріалу.

Основний хід уроку:

Перший варіант роботи – «звичайні» діти виконують завдання за картками, відпрацьовуючи нову тему. У цей час вчитель у «доступному» варіанті пояснює нову тему дітям з обмеженими можливостями здоров'я. При цьому використовується наочність (кожна дія або слово має бути підкріплено картинкою, схемою, карткою, практичним дією); поступовий перехід від однієї дії або поняття до іншої; постійний мовний

---

²⁹ Там само. С. 18.

³⁰ Особливості роботи з дітьми із особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДЛ інклюзивної освіти. / Упор. Савчук Л.О., Юхимець І.В. Рівне : РОІППО, 2013. С. 21.

супровід з боку педагога, але не насичений, а короткий і чіткий, тобто мовна інформація засвоюється в малому обсязі.

Далі відбувається закріплення матеріалу. Один або два учні виконують завдання перед усім класом. Вчитель активно допомагає. Потім «особливі» діти виконують індивідуальні завдання, пов'язані з новою темою. У цей час вчитель перевіряє завдання, які виконують «звичайні» діти.

Другий варіант – вчитель може приступати до пояснення нової теми для всіх учнів. При цьому для загального пояснення потрібно вибирати тільки прості теми як за обсягом, так і за змістом матеріалу. Також не варто забувати про використання алгоритму і наочності. Далі можна запропонувати сильним учням виконати індивідуальні завдання самостійно, а в цей час ще раз пояснити більш слабким учням зміст нової теми, потім запропонувати їм самостійні завдання і переключитися на перевірку завдань, які виконують сильні учні.

2. Кожне завдання, яке пропонують «особливим» дітям, теж має відповідати певним алгоритмам дій.

Усні завдання виконуються за таким алгоритмом: вчитель пояснює завдання, діти повторюють завдання після вчителя; можна використовувати картки з опорними словами або з опорними реченнями; вчитель пояснює етапи виконання завдання, діти із ОМЗ повторюють за вчителем (картки з алгоритмом дій, ілюстрації, які відображають алгоритм виконання завдань, схем, таблиць); послідовне виконання самого завдання; підсумкова перевірка виконання завдання, врахування помилок.

3. Урок в інклюзивну класі, де є діти з обмеженими можливостями здоров'я, повинен передбачати велику кількість використання наочності для спрощення сприйняття матеріалу. Причина у тому, що діти із ОМЗ мають деякі інтелектуальні порушення при сприйнятті матеріалу, спираються на наочно-образне мислення, не можуть повністю використовувати словесно-логічне мислення, оскільки воно у них має уповільнений характер.

4. Одна з основних вимог до уроку – урахування слабкої уваги дітей із обмеженими можливостями здоров'я, їхнє виснаження та пересичення одноманітною діяльністю. Тому на уроці вчитель повинен змінювати різні види діяльності: починати урок краще із завдань, які тренують пам'ять, увагу; складні інтелектуальні завдання варто використовувати тільки в середині уроку; слід чергувати завдання, пов'язані із навчанням, і завдання, які мають тільки корекційну спрямованість (зорова гімнастика, використання завдань на розвиток дрібної моторики, розвиток сприйняття і мислення); варто використовувати сюрпризні, ігрові моменти, моменти змагання,

інтриги, рольові ігри, міні-постановки (тобто всю ту діяльність, яка зачіпає емоції дітей і пов'язує знання із життям)³¹.

Деякі рекомендації щодо адаптації навчання дітей із ОМЗ у загальноосвітній школі подано у табл. 2.

Таблиця 2

**Деякі рекомендації щодо адаптації навчання дітей із ОМЗ
у загальноосвітній школі**

1	Рекомендації 2
Книги	<p>Забезпечити альтернативними підручниками, схожими за змістом, але більш легкими для прочитання (для корекційних шкіл).</p> <p>Забезпечити по можливості аудіозапис тексту підручника, щоб дитина могла слухати плівку і стежити за текстом.</p> <p>Матеріал для читання повинен бути комфортним для дитини. Вчитель може виділяти маркером окремі частини тексту для ознайомлення дитини зі змістом.</p> <p>Можливе використання карток для конспектування ключових тем.</p> <p>Тексти для читання не повинні містити незрозумілих слів і словосполучень, метафор.</p> <p>Бажаний текст з ілюстраціями.</p> <p>Перед читанням тексту необхідно познайомити учня з подальшим завданням, яке він буде виконувати.</p> <p>Розділяти текст на невеликі смислові частини.</p> <p>У тесті повинна бути зафіксована тільки основна думка.</p> <p>При виконанні завдань по тексту учень повинен мати можливість користуватися змістом.</p> <p>Питання і завдання по тексту повинні бути конкретними, чіткими, спрямованими на розуміння фактичної інформації.</p>
Планування роботи у класі	<p>Спростувати завдання для дитини із ОВЗ, роблячи акцент на основні ідеї.</p> <p>Замінювати письмові завдання альтернативними. Наприклад, дитина диктує відповіді на магнітофон.</p> <p>Пропонувати завдання на вибір за змістом, формою виконання.</p> <p>Прописувати індивідуальні цілі і завдання для дітей із ОВЗ.</p> <p>Передбачити виконання завдань учнем на комп'ютері.</p> <p>Зменшувати обсяг виконуваної учнем роботи.</p> <p>Передбачити роботу у парах, у групах.</p> <p>Змінювати правила, які обмежують права дитини. Пропонувати чіткі алгоритми для роботи.</p> <p>Використовувати знакові символи для орієнтації дитиною у виконанні завдань, плануванні дій.</p> <p>Передбачити в ході уроку зміну діяльності учнів, чергування активної роботи з відпочинком.</p> <p>Дитина повинна мати можливість вийти із класу і побути в «спокійній зоні», якщо вона знаходиться у стані стресу.</p>

³¹ Особливості роботи із дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДЛ інклюзивної освіти. / Упор. Савчук Л.О., Юхимець І.В. Рівне : РОППО, 2013. С. 13–17.

Продовження таблиці 2

1	2
<p>Планування роботи у класі</p>	<p>Обов'язкове використання наочних засобів. У класі і на парті дитини не повинно бути предметів, здатних відволікати її від роботи.</p> <p>Замість творів і викладів пропонувати записати відповіді на прописані вчителем питання. Завдання, записане на дошці, має дублюватися в роздруківці для дитини.</p> <p>Уникати давати завдання на переписування.</p> <p>Навчити користуватися калькулятором і використовувати його на уроках математики.</p>
<p>Формулювання завдань</p>	<p>Завдання має бути сформульовано як в усному, так і в письмовому вигляді.</p> <p>Завдання повинно бути коротким, конкретним, з одним дієсловом.</p> <p>Спонукання дитини до повторення завдання.</p> <p>Завдання можна формулювати в кілька етапів.</p> <p>При формулюванні пропонувати показати кінцевий продукт (кінцевий текст, рішення математичного завдання).</p> <p>Формулюючи завдання, необхідно стояти поруч із дитиною.</p> <p>Давати дитині можливість закінчити розпочате завдання.</p>
<p>Оцінка</p>	<p>Необхідно зазначати про хорошу поведінку дитини.</p> <p>Не звертати увагу на не дуже серйозні порушення дисципліни.</p> <p>Бути готовими до того, що поведінка дитини може бути пов'язана з прийомом медикаментів.</p> <p>Використовувати «особливі» слова, після проголошення яких дитина зрозуміє, що поводиться не належним чином.</p> <p>Використовувати проміжну оцінку, щоб відобразити прогрес.</p> <p>Дозволяти дитині переписувати роботу, щоб отримати кращу оцінку (надалі враховувати позначку за перероблену роботу).</p>

Отже, у роботі вчителя із учнями з ОМЗ на уроці потрібно зважати на індивідуально-типологічні особливості дитини, використовувати диференційований підхід. Планування уроку в інклюзивну класі повинно включати в себе як загальноосвітні завдання (задоволення освітніх потреб в межах державного стандарту), так і корекційно-розвиваючі завдання.

ВИСНОВКИ

Аналіз психолого-педагогічної літератури дав змогу дійти висновку, що діти з особливими освітніми потребами – це учні, які потребують додаткових ресурсів, чії освітні потреби виходять за межі певних стандартів, що об'єднуються у групи осіб з інвалідністю, з порушеннями психофізичного розвитку, із незначними порушеннями

здоров'я, із соціальними проблемами і обдарованих дітей (В. Бондар, Дж. Ендрюз, Дж. Джонсон, А. Колупаєва, І. Кузава, Т. Ліщинська).

Державні документи, такі як «Стандарт початкової загальної освіти для дітей із ООП» фіксує таке значення терміну «діти з особливими освітніми потребами» як «діти, сліпі та зі зниженим зором, глухі та зі зниженим слухом, із тяжкими порушеннями мовлення, із затримкою психічного розвитку, з порушеннями опорно-рухового апарату, розумовою відсталістю, діти зі складними вадами розвитку (у тому числі діти з розладами аутичного спектру), навчання і виховання яких здійснюється у спеціально створених умовах». Саме тому головну увагу у дослідженні ми зосереджуємо на учнях із ОМЗ.

На нашу думку, влучним є визначення терміну «інклюзивна освіта» А. Колупаєвої – «це система освітніх послуг з урахуванням принципу забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання, що передбачає навчання в умовах загальноосвітнього навчального закладу».

Організація діяльності вчителя із учнями з ОМЗ в інклюзивну класі повинна включати в себе як загальноосвітні завдання (задоволення освітніх потреб у межах державного стандарту), так і корекційно-розвиваючі завдання. При організації режиму уроку в інклюзивну класі вчитель повинен дотримуватися таких вимог до роботи із дітьми з ОМЗ: урок повинен мати чіткий алгоритм; кожне завдання, яке пропонують «особливим» дітям, має відповідати певним алгоритмам дій; використання значної кількості наочності з урахуванням індивідуально-типологічних особливостей (вади зору, слуху, мовлення); зміна видів діяльності школярів.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні виявлено теоретичні аспекти проблеми корекційної роботи із учнями з особливими освітніми потребами. Охарактеризовано нормативно-правову базу з освіти дітей з особливими освітніми потребами. Розкрито особливості наукових підходів до визначення понять «інклюзія», «інклюзивна освіта», «особи з особливими освітніми потребами». Відображено кроки із супроводу роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Акцентовано увагу на необхідності побудови індивідуальної програми розвитку та навчання дітей в інклюзивному класі. Зазначено про потребу в розробці системи корекційної роботи із дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Надано рекомендації щодо організації роботи із учнями з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами : дис. канд. псих. наук: 19.00.08. Кам'янець-Подільський, 2019. 322 с.
2. Демченко И.И. Дети с особыми образовательными потребностями в инклюзивной начальной школе. Концепт. 2015. № 08 (август). URL: <http://www.koncept.ru/2015/15298.htm> (дата звернення: 17.08.2020).
3. Дубейко Л. Школярі з особливими освітніми потребами. *Психолог*. 2013. № 9. С. 46–49.
4. Колупасва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їхнього навчання : наук.-метод. посіб. Вид. доповн. та переробл. К. : Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 274 с.
5. Методичні рекомендації щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами в закладах освіти на 2019-2020 н.р. (додаток до листа МОН від 05.08.2019). URL: http://ru.osvita.ua/doc/files/news/652/65296/recomendations_inc.pdf (дата звернення: 06.08.2020).
6. Особливості роботи із дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. Вісник № 4 НДІ інклюзивної освіти. / Упор. Савчук Л.О., Юхимець І.В. Рівне : РОШПО, 2013. 53 с.
7. Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей з особливими освітніми потребами : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.08.2013 № 607. *Урядовий кур'єр*. 2013. 18 вересня (№ 169). С. 15–16.
8. Савчин М. Духовний потенціал людини. Вид. 2-ге, пер., доп. Івано-Франківськ : Місток НВ, 2010. 508 с.
9. Саламанская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество. Саламанка. Испания, 7-10 июня 1994 года. Киев, 2000. Ст. 9. 21 с.
10. Софій Н.З. Організаційно-педагогічні умови інтегрованого супроводу учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному навчальному закладі : автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2017. 23 с.
11. Створення індивідуальної програми розвитку для дітей з особливими освітніми потребами : методичний посібник / під заг. ред. Н.З. Софій. К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. 66 с.
12. Теорія і практика інклюзивної освіти : навчально-методичний посібник / Упорядник Бондар К.М. 2-ге вид., доп. Проект «Підтримка інклюзивної освіти у м. Кривий Ріг», 2019. 170 с.
13. Чайковський М.Є. Теорія і практика соціально-педагогічної роботи із молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного

освітнього простору : автореф. дис. докт. пед. наук: 13.00.05.
Старобільськ, 2016. 46 с.

Information about the authors:

Hordiienko T. V.,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogics, Primary Education
and Educational Management
Nizhyn Mykola Gogol State University
2, Graftska str., Nizhyn, Chernihiv region, 16600, Ukraine

Demchenko N. M.,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Pedagogics, Primary Education
and Educational Management
Nizhyn Mykola Gogol State University
2, Graftska str., Nizhyn, Chernihiv region, 16600, Ukraine